

Проф. др Саша Мишић

Универзитет у Београду, Факултет политичких наука

Београд, Република Србија

УДК323.15(497.4)(37)“1945/1991”

sasa.misic@fpn.bg.ac.rs

Оригинални научни рад: примљено 20. септембра 2022.

одобрено 2. новембра 2022.

Положај словеначке националне мањине у Италији у периоду од 1945. до 1991. године¹

АПСТРАКТ: У раду се даје сумаран преглед положаја словеначке националне мањине у Италији у временском периоду од краја Другог светског рата до распада социјалистичке Југославије. Посебан нагласак је стављен на анализу улоге коју је словеначка мањина имала у политичким односима између Југославије и Италије.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: Југославија, Италија, словеначка мањина, национална права.

У склопу нерешених билатералних питања која су од краја Другог светског рата највише оптерећивала односе Италије и Југославије несумњиво највећу важност имала су два: дефинитивно одређивање државне границе и регулисање положаја словеначке мањине у Италији. Прво од ових „отворених питања” је након доста муке успешно решено 1975. године потписивањем Осимских споразума. Статус словеначке мањине, међутим, није био регулисан до краја постојања социјалистичке Југославије.

У готово пет деценија дугом периоду од 1945. до 1991. године положај словеначке националне мањине на просторима Италије мењао се у складу са променама у односима између званичног Београда и Рима. Мада су Југословени увек подвлачили како мањине са обе стране границе треба да буду мост који спаја две државе, у пракси се показало да је у готово целокупном послератном периоду положај словеначке мањине у Италији био јабука раздора и

¹ Рад је изложен на међународној конференцији *Националне мањине, миграције и сигурност*, која је одржана од 9. до 12. маја 2019 на Брионима, Хрватска.

да је често оптерећивао нормално одвијање међудржавних политичких односа. Намера нам је да овим текстом пружимо сумаран преглед развојног пута који је прошла мањина у наведеном периоду, са акцентом на утицај који је ово питање имало на развој билатералних политичких односа Југославије и Италије.

Од завршетка Другог светског рата до Уговора о миру из 1947. године

Завршетак Другог светског рата донео је велике промене за Словенце у Италији. Њих преко триста хиљада, колико их је до тада живело у оквиру апенинске краљевине, нашло се током пролећа 1945. године закратко под југословенском управом. Наиме, 4. армија и 9. корпус југословенске партизанске војске успели су да првих дана маја освоје град Трст и готово целу Јулијску крајину, укључујући и области Бенешке Словеније, Резије и Каналске долине. Истовремено са Југословенима у Трст су ушле и трупе 2. новозеландске дивизије, која је деловала у оквиру англоамеричких војних снага. Тако ће се отворити Тршћанско питање које ће обележити југословенско-италијанске односе у годинама које су долазиле.² Југословенски партизани су се већ половином маја морали повући са простора Бенешке Словеније, Резије и Каналске долине остављајући тамошње Словенце под управом англоамеричких снага. Након потписивања Београдског споразума 9. и потом Девинског 20. јуна окончана је и четрдесет дана дуга владавина Југословена над Трстом, Горницом и западним делом Јулијске крајине. Одредбама наведених споразума прихваћена је такозвана Морганова линија, којом је Јулијска крајина била подељена на зону „А” под контролом англоамеричке војне администрације и зону „Б” која је стављена под југословенску војну управу. Морганова линија поделила је и словеначки етнички корпус, остављајући један његов велики део изван зоне под контролом социјалистичке Југославије.

Од лета 1945. па све до потписивања Уговора о миру у Паризу 1947. године Англоамериканци су преко Савезничке војне управе контролисали зону

2 О Тршћанском питању постоји обимна литература. Најважнија дела су: Diego De Castro, *La questione di Trieste. L'azione politica e diplomatica italiana dal 1943 al 1954* (Trieste: LINT, 1981); Giampaolo Valdevit, *La questione di Trieste 1941–1954: politica internazionale e contesto locale* (Milano: F. Angeli, 1986); Bogdan Novak, *Trieste 1941–1954, The Ethnic, Political and Ideological Struggle* (Chicago: University of Chicago Press, 1970); J. B. Duroselle, *Le conflit de Trieste 1943–1954* (Bruxelles: Éditions de l'Institut de sociologie de l'Université libre de Bruxelles, 1966); Nevenka Troha, *Komu Trst. Slovenci in Italijani med dvema državama* (Ljubljana: Modrijan, 1999); Jože Pirjevec, „Trst je naš!": *boj Slovencev za morje (1848–1954)* (Ljubljana: Nova revija, 2008); Bojan Dimitrijević, Dragan Bogetić, *Tršćanska kriza 1945–1954. Vojnopolitički aspekt* (Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije, 2009); Miljan Milkić, *Tršćanska kriza u vojno-političkim odnosima Jugoslavije sa velikim silama 1943–1947* (Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije, 2012); Federico Tenca Montini, ... *Trst ne damo! Jugoslavija i Tršćansko pitanje* (Zagreb: Srednja Europa, 2021).

„А”, те Бенешку Словенију, Резију и Каналску долину. Међутим, у наведеним областима положај словеначке мањине је био различит. Англоамериканци су област Бенешке Словеније, Резије и Каналске долине већ 1945. године вратили под окриље провинције Удине (слов. Видем), где су припадали пре рата. Мада су формално остали на овом простору до Уговора о миру, они су *de facto* већ почетком 1946. године управу над овом провинцијом препустили Италији. Југословени су сматрали да у провинцији Удине живи више десетина хиљада припадника мањине и да су саставни део словеначког етничког корпуса.³ Зато су у првим послератним годинама настојали да територије на којима су живели прикључе својој држави. Насупрот Југословенима, Италијани нису признавали мањинска права словеначком становништву у овој провинцији, већ су тврдили како су они само пореклом Словенци, али да су се с временом у потпуности италијанизовали.⁴

У новоформираној зони „А” владало је својеврсно двовлашће. Англоамерички савезници су одмах након преузимања управе над овом облашћу почели да обнављају локалне органе власти који су постојали пре италијанске капитулације 1943. године. Истовремено, у чисто словеначким срединама су наставили да функционишу многи народноослободилачки одбори формирани од стране Југословена током и непосредно након рата, упркос противљењу англоамеричке војне управе.⁵ Проблем са заштитом словеначких

3 Тешко је одредити колики је био тачан број припадника словеначке мањине на овом простору, као, уосталом, и у другим деловима Италије. После Другог светског рата попис становништва у Италији није предвиђао изјашњавање по националној припадности, док Југословени нису веровали статистикама из доба фашизма. Југословени су као „релативно објективан” узимали аустријски цenzус из 1910. године, али се он није могао односити на области Бенешке Словеније, Резије и Каналске долине, јер је највећи део овог простора постао део Италије још 1866. године. „Реална процена” југословенских државних званичника била је да је на простору Бенешке Словеније и Резије живело чак 30–40.000 Словенаца и да је десет од укупно шеснаест општина ових области било насељено искључиво Словенцима, док је у осталим општинама њихов проценат био испод половине. У Каналској долини их је било око 2000, односно 16% укупног броја становника ове долине. Највећи део њих живео је у сеоским срединама. Архив Југославије, Фонд 507, Централни комитет Савеза комуниста Југославије, XVIII, Комисија за националне мањине, фасцикла 12, Информације о нашој мањини у Италији, 22. април 1957.

4 У једном извештају Канцеларије за пограничне крајеве при италијанској влади из 1954. године наводи се како у овим крајевима живи око 23.000 становника словенског порекла, односно 22.8% укупне популације ове области. Међутим, у извештају се подвлачи да ово становништво има само словенско порекло и да може бити предмет интересовања етнографа, а не политичара, те да су ови становници у сваком погледу уклопљени у италијанску државу и да су увек показивали висок степен италијанског патриотизма. Archivio centrale dello Stato, Roma (ACS), Carte Moro (C. M.), busta 77, Rapporto sulle minoranze slovene in Italia.

5 Sandi Volk, „Slovenci v Italiji od konca druge svetovne vojne do mirovne pogodbe z Italijo”,

мањинских права додатно је компликовала и идеолошка подела унутар овог етничког корпуса, карактеристична за нарастајуће хладноратовске тензије. Непосредно након Другог светског рата формиране су Комунистичка партија Јулијске крајине и Слованско-италијанска антифашистичка унија, у којима је доминирао југословенски утицај. С друге стране, створене су и партије које су биле либералне или католичке оријентације и окренуте против социјалистичке Југославије, попут Словенске демократске звезде.⁶

Без обзира каквог су политичког опредељења били и где су живели, Словенци у Италији нису били задовољни својим мањинским правима и борили су се да их унапреде, и то у бројним питањима: равноправном коришћењу словеначког језика пред судовима и управним властима; истицању двојезичних натписа; бројним питањима из области школства; регулисању рада словеначких финансијских установа које су функционисале пре рата; финансирању културних и спортских организација; враћању дома културе у Трсту и изградњи новог у Горици; надокнади штете коју је причинио фашистички режим и др. Нека од најважнијих, попут школства, издавачке делатности и употребе матерњег језика пред управним органима била су покренута већ током јунских преговора 1945. године, када је званични Београд тражио од Англоамериканаца да се Словенцима који би остали западно од Морганове линије гарантују мањинска права.⁷ Тада је покренуто и питање укидања појединих законских одредби уведених у време фашизма које су се тичале Словенаца, питање које ће остати актуелно до краја проучаваног периода.

Од Уговора о миру до потписивања Меморандума о сагласности 1954. године

Нова фаза у животу словеначке мањине започела је након потписивања Уговора о миру са Италијом фебруара 1947. године. Југославија је настојала да током преговора повуче граничну црту што даље на запад и тако обухвати све припаднике мањине. До тога, ипак, није дошло. Мада се повлачењем нове границе Морганова линија готово у целости нашла у саставу Југославије, више десетина хиљада Словенаца из горичке и удинске провинције припало је Италији.

Словенцима који су се након потписивања Уговора о миру вратили у оквиру италијанске државе – као, уосталом, и Французима у Вал д'Аоста и Немцима у Јужном Тиролу – основна мањинска права била су гарантована

Na oni strani meje. Slovenska manjšina v Italiji in njen pravni položaj: Zgodovinski in pravni pregled 1866–2004, ur. Gorazd Bajc (Koper: Knjižnica Annales Majora, 2004), 120–121.

6 Saša Mišić, *Pomirenje na Jadranu. Jugoslavija i Italija na putu ka Osimskim sporazumima iz 1975* (Beograd: Čigoja štampa, 2018), 22–24.

7 F. T. Montini, *...Trst je naš!*, 17.

појединим члановима новог устава ове државе, донетог децембра 1947. године. Нарочито важан био је члан шест који је прописивао да је држава дужна да штити своје „језичке мањине”. Међутим, за разлику од немачке мањине, Словенци нису били посебно поменути у одредбама Уговора о миру.⁸ То ће Југославији знатно отежати борбу за њихова мањинска права.

Упркос обећањима појединих италијанских државних функционера да ће имати иста права као Французи или Немци, припадници словеначке мањине у горичкој провинцији – којих је, по југословенским статистикама, било 18–20.000⁹ – били су под притиском власти, а поједини рестриктивни закони донети у време фашизма наставили су да се примењују. Штавише, већ првих дана након што је Рим добио контролу над овим областима започео је талас насиља над локалним пројугословенски оријентисаним Словенцима и њиховом имовином.¹⁰ Спорадични инциденти наставили су се и наредних година, али су били концентрисани само на град Горицу.¹¹ Припадници мањине су се суочавали и са проблемима повраћаја имовине, како личне тако и оне која је припадала мањинским организацијама, попут Трговачког дома у Горици. Поред наведеног, било је отворено питање обнове општина у којима су чинили већину, а које су у међуратном периоду биле укинуте, потом проблем остваривања права у областима употребе матерњег језика у администрацији, као и питање школовања у словеначким школама.¹² Политику званичног

-
- 8 Sandi Volk, „Slovinci v Italiji od mirovne pogodbe do Londonskega sporazuma”, *Na oni strani meje. Slovenska manjšina v Italiji in njen pravni položaj: Zgodovinski in pravni pregled 1866–2004*, ur. Gorazd Bajc (Koper: Knjižnica Annales Majora, 2004), 134–135. Текст Уговора о миру са Италијом видети у: Momir Stojković, *Balkanski ugovorni odnosi 1876–1996, Dvostrani i višestrani međunarodni ugovori i drugi diplomatski akti o državnim granicama, političkoj i vojnoj saradnji, verskim i etničkim manjinama, III tom* (Beograd: JP Službeni list SRJ), 59–87.
- 9 AJ, 507/ XVIII, ф. 12, Информација о нашој мањини у Италији, 22. април 1957; Архив Југославије, Кабинет Председника Републике (у даљем тексту: АЈ, КПП), I-2/48-1, Словеначка етничка група у Италији и италијанска у СФРЈ. Италијанска статистика из 1954, је пак тврдила да их има око 10.000 мањинаца, односно 7.3% укупне популације која је живела у овој покрајини. (ACS, С.М. busta 77, Rapporto sulle minoranze slovene in Italia). О проблему броја словеначких мањинаца југословенска/словеначка и италијанска историографија, очекивано, имају различито мишљење. Упоредни приказ видети у: Raoul Pupo, *Il Lungo esodo. Istria: l'persecuzioni, le foibe, l'esilio* (Milano: Bur, 2006), 304. Најдетаљнија статистика у: Pavel Stranj, *La comunità sommersa. Gli Sloveni in Italia dal A alla Ž* (Trieste: Editoriale Stampa Triestina, 1989), 31–42.
- 10 F. T. Montini, *...Trst je naš!*, стр. 49–50; Peter Vodopivec, *Od Pohlinove slovnice do samostojne države: Slovenska zgodovina od konca 18.stoletja do konca 20 stoletja* (Ljubljana: Modrijan, 2007), 565–566.
- 11 Miran Komac, „Slovenska manjšina na Goriškem”, *Razprave in ingradivo*, št. 29–30 (1994/1995), 65–66.
- 12 Исто, 66–75.

Београда према горичким Словенцима је, међутим, отежавала чињеница да је већина политички активних припадника мањине била укључена у организације либералног и католичког усмерења и ненаклоњена социјалистичкој Југославији.

Тршћански Словенци су пак од 1947. године започели живот у новоформираној Слободној територији Трста (СТТ). Ова државна творевина била је плод мировне конференције одржане у Паризу током 1946, која је резултирала потписивањем Уговор о миру са Италијом наредне године. Од оснивања 1947. па до краја свог постојања 1954. године СТТ није успела да се у потпуности конституише. Била је подељена на две зоне: зону „А”, са центром у Трсту, и зону „Б”, у коју су ушли крајеви око Копра и Буја. Управа над зоном А била је поново у рукама Англоамериканаца, док су југословенске војне власти контролисале зону „Б”. На целокупном простору СТТ живело је око 82.000 Словенаца.¹³ Од овог броја њих око 60.000¹⁴ живело је на простору зоне „А”, али су представљали мањину у односу на око 249.000 Италијана. Од укупно шест комуна на колико је зона „А” била подељена, Словенци су чинили већину у четири, а Италијани су били бројнији у Трсту и Миљу. Мада је Стални статут, донет након Уговора о миру како би регулисао односе у СТТ, својим чланом седам прописивао да су италијански, словеначки и хрватски званични и равноправни језици, Савезничка управа у зони „А” врло брзо је почела да фаворизује италијански у администрацији, да би га септембра 1949. године прогласила јединим званичним језиком. Наведено је често доводило до протеста словеначке мањине због кршења права прописаних једним међународним уговором. Италијанизација зоне „А” настављена је и у другим сферама живота, попут економије.¹⁵

Већ присутне идеолошке разлике међу политичким партијама и организацијама у које су били укључени Словенци у зони „А” СТТ додатно су се усложиле од лета 1948. године и Резолуције Информбироа. Раскол између Тита и Стаљина поделио је и Комунистичку партију Слободне територије Трста (наследницу Комунистичке партије Јулијске крајине), која је до тада била под југословенским утицајем. Већина чланова ове партије из редова Слове-

13 Nevenka Troha, „Jugoslovensko-italijanska meja in vprašanje slovenskega ishoda na morje“, u: *Spoljna politika Jugoslavije 1950–1961*, ur. Slobodan Selinić (Beograd: Insititut za noviju istoriju Srbije, 2008), 401.

14 У југословенским архивским изворима постоје неслагања када је у питању овај део словеначког мањинског корпуса. За разлику од процене за горичке и мањинце у Бенешкој Словенији, Резији и Каналској долини, Југословени су с временом смањивали број Словенаца са „преко 70 000” на реалнијих 60.000. У цитираном извештају италијанске Канцеларије за пограничне крајеве се пак наводи да Словенаца има око 39.000, односно 13.1% укупне популације. О статистикама види напомену 9.

15 B. Novak, *н. дело*, 277–282.

наца прихватила је Резолуцију Информбироа, а нови партијски лидер постао је Италијан Виторио Видали. Они Словенци који су остали верни Титу и Југославији организовали су се у Словенско италијанску људску фронту, на чијем челу је био бивши лидер Комунистичке партије СТТ Бранко Бабич. Овај раскол трајаће до краја постојања СТТ и погодиће не само партију већ и све мањинске организације које су на овај или онај начин биле везане за њу.¹⁶ Сложене политичке поделе довеле су до тога да су припадници мањине само изузетно и краткотрајно наступали јединствено пред Савезничком управом како би заштитили своја национална права.

Југославија је настојала да у процесу решавања Тршћанског питања, нарочито од почетка 50-их година, као једно од главних питања наметне регулисање положаја словеначке мањине у зони „А” СТТ. У бројним разговорима које су имали са представницима Италије, као и Велике Британије, Сједињених Америчких Држава и Француске, инсистирали су да се у будући споразум о граници укључе и одредбе које би гарантовале мањинска права. Тако су у разговорима вођеним од друге половине 1951. до пролећа 1952. године југословенски државни званичници на челу са Јосипом Брозом Титом у једној од више понуђених варијанти за решавање Тршћанског питања инсистирали на заштити мањинских права, а том приликом су израдили и један нацрт статута аутономије за националне мањине.¹⁷ Наведени разговори нису дали резултата, а могућност решавања Тршћанског питања погоршала се након Лондонске конференције одржане априла/маја 1952, пошто су на овој конференцији САД, Велика Британија и Италија разматрале начине за додатну италијанизацију цивилне управе у зони „Б”.

Најдраматичнији период у решавању Тршћанског питања наступио је октобра и новембра 1953. године. Након што су САД и Велика Британија 8. октобра донеле одлуку да се СТТ препусти Италији, уследио је одговор Београда у виду организовања антизападних демонстрација у најважнијим југословенским градовима и слање војних трупа у зону „Б”, а потом су почетком новембра партије италијанске деснице организовале демонстрације које су прерасле у nerede и у којима је неколико демонстраната изгубило

16 Milica Kacin Wohinz, Jože Pirjevec, *Storia degli Sloveni in Italia* (Venezia: Marsilio Editori, 1998), 101–104; S. Mišić, *Pomirenje na Jadrano*, 23.

17 Јосип Броз је, рецимо, у једном разговору са британским амбасадором у Југославији Чарлсом Пиком, вођеним током августа 1951. године, наглашавао како у будућем споразуму са Италијом треба гарантовати мањинска права будући да припадници југословенске мањине не уживају никаква права и да их Рим прогони. АЈ, Канцеларија Маршала Југославије, I-2-a/136. О преговорима који су у овом периоду вођени око Тршћанског питања, између осталог, види: F. T. Montini, *...Trst je naš!*, 88–100; Miljan Milkić, *Jugoslavija, Italija i Tršćanska kriza 1948–1954*, doktorska disertacija u rukopisu odbranjena na Fakultetu političkih nauka u Beogradu 2013. године, 166–176.

живот. Све наведено је заправо убрзало решавање Тршћанског питања. Захваљујући ангажовању САД и Велике Британије, коначно је октобра 1954. године дошло до решења потписивањем Меморандума о сагласности (МОС) у Лондону. Интегрални део МОС-а био је и Специјални статут којим су била гарантована мањинска права како тршћанским Словенцима у зони „А” тако италијанској мањини у зони „Б”.

Специјални статут је, између осталог, регулисао и следећа питања: слободну употребу матерњег језика „у личним и службеним односима са управним и судским властима”; двојезичност натписа на јавним установама и називима места и улица; право мањина на сопствени штампу; слободан развој мањинских просветних, културних, друштвених и спортских организација; право на наставу на матерњем језику у дечијим вртићима, основним, средњим и стручним школама.¹⁸ Овај важан документ постаће основа у борби Југословена за остваривање права својих припадника мањине и пожељан правни оквир у који су намеравали да у будућности укључе и Словенце који су живели у горичкој и удинској провинцији. Међутим, Специјални статут никада није добио правну снагу будући да МОС није био ратификован од стране Италије. Штавише, са додатним масовним исељавањем Италијана из Југославије након 1954, који је свео некада веома бројну италијанску популацију на овим просторима на изузетно мали број, званични Рим је изгубио интересовање за овај правни акт и његову реципрочну примену.

Од Меморандума о сагласности до Осимских споразума из 1975. године

Потписивање МОС-а и доношење Специјалног статута означило је крај прве фазе југословенске борбе за права словеначке мањине, која је започела након завршетка Другог светског рата. Резултат је био делимичан, пошто је важност Статута била ограничена само на простор бивше зоне „А” СТТ. Италијани су до краја 50-их већином задржали исто стање које су затекли приликом преузимања бивше зоне „А” од Савезничке војне управе и нису учинили много да поступе по одредбама Статута. Ипак, предузети су поједини кораци да се поправи стање мањине, а један од првих био је потписивање Споразума о малограничном промету (Удински споразум) 1955. године. Овај споразум се односио на пограничну зону од око десет километара са обе стране границе, сем код сектора Бује, где је достигао двадесет километара. Од 1955. до краја 1959. године забележено је готово 12 милиона прелазака. Зато не чуди да су Југословени сматрали како овај споразум има „посебан значај” за словеначку мањину у Италији и њену повезаност са матичном државом са друге стране границе.¹⁹

18 Текст Специјалног статута видети у: М. Stojković, *н. дело*, 264–267.

19 АЈ, КПР, I-5-6/44-8, Монографија о Италији, март 1960.

Специјални статут је, такође, прописивао да се установи Југословенско-италијански мешовити одбор који би имао задатак да се бави проблемима националних мањина.²⁰ Правилник о његовом раду сачињен је фебруара 1955, а влада у Београду га је ратификовала 28. јуна исте године.²¹ Југословени су видели Мешовити одбор као „консултативни орган који се оснива у циљу олакшавања споразумевања двеју влада” приликом доношења одлука о мањинском становништву и као додатну гаранцију да ће се поштовати права Словенаца у Италији призната одредбама Специјалног статута.²² Међутим, италијанска влада је одуговлачила са његовим одобравањем, што је код Југословена изазвало сумњу да Рим није заинтересован за конституисање овог тела. Југославија је мотиве за наведени став Италије видела у смањивању броја Италијана који су живели у бившој зони „Б”, а који је требало да буду обухваћени Специјалним статутом, као и услед притиска тршћанских десничарских кругова.²³ У Југославији су били мишљења да је Мешовити одбор добар механизам за решавање мањинских проблема, па су настојали да по истом принципу образују и један одбор за мањине са Аустријом у циљу заштите права Словенаца у Корушкој, али до тога није дошло.²⁴

Југословени су с временом почели да наглашавају како је Мешовити одбор добар али недовољан оквир за решавање овог питања и да је потребно мањинску проблематику све више уносити у разговоре високих државних званичника. Ово није био лак задатак будући да је политичка сарадња две државе, уз доста одлагања, била успостављена тек новембра 1959. године, када је Југославију посетио подсекретар италијанског министарства иностраних послова Алберто Фолки.²⁵ Током ове посете Југославија је, упркос негодова-

-
- 20 Најпотпуније о функционисању Мешовитог одбора са публикованим записницима са свих двадесет заседања овог тела видети у: Silvano Sau, *La Comunita Sacrificata: Il Comitato Misto Italo-Jugoslavo* (Isola: Casa Editrice/Založnik), 2015.
- 21 Дипломатски архив Министарства спољних послова Републике Србије, Политичка архива (у даљем тексту: ДА МСП, Па), 1955. година, Италија, кутија 27, документ број 416668, Забелешка о разговору Срђе Прице и италијанског амбасадора Гуидотија, 10. децембар 1955.
- 22 АЈ, КПР, I-5-6/44-3, Реферат у вези потписивања уредбе о ратификацији Правилника југословенско-италијанског мешовитог одбора предвиђеног чланом 8 Специјалног статута, 22. јун 1955.
- 23 ДА МСП, Па, 1955, Италија, к. 29, бр. 414329, Уред представника владе ФНРЈ у Трсту, 21. октобар 1955. Стр. пов. бр. 73/55; Исто, 1958, Италија, к. 50, бр. 417902, Извештај југословенске делегације о III редовном заседању југословенско-италијанског мешовитог одбора предвиђеног чланом 8 Специјалног статута, 12. август 1958.
- 24 ДА МСП, Па, 1957, Аустрија, к. 7, бр. 48474, Наше мањине у Аустрији, 8. април 1957.
- 25 Детаљније о нормализацији политичких односа: Saša Mišić, „The normalisation of political relations between Yugoslavia and Italy after the Memorandum of Understanding of 1954”, *Serbian-Italian relations: History and Modern Times*, a cura di S. Rudić, A. F. Biagi-

њу Италијана, успела да наметне као једну од тема разговора и положај словеначке мањине, а ова тема је нашла своје место и у заједничком коминикеу објављеном том приликом. За званични Београд ово је било важно, јер се на тај начин италијанска влада јавно изјаснила о потреби решавања овог питања.²⁶ Државни секретар иностраних послова Константин Коча Поповић је децембра 1960. године приликом прве званичне посете једног југословенског шефа дипломатије Италији у агенду разговора са италијанским колегом Антониом Сењијем унео и проблем положаја словеначке мањине.²⁷ Када је јуна наредне године Сењи узвратио посету Поповићу, поново се разговарало о овој теми. Поповић је приликом ових разговора истакао два кључна питања: прво је било озакоњење основних одредаба Специјалног статута од стране Италије и, с тим у вези, укидање преосталих законских одредби из времена фашизма, а друго се односило на потребу једнаког третмана словеначке мањине на целој територији Италије.²⁸ Током децембарског сусрета у Риму у фокусу је било увођење словеначког језика у тршћанске судове, питање које је било у вези са укидањем постојећих закона из времена фашизма који су то забрањивали. Поред наведеног, јуна 1961. године Југословени су највише инсистирали на добијању дозволе за девизно пословање мањинске Тршћанске кредитне банке, основане неколико година раније на инсистирање Београда.²⁹ Тако је од почетка 60-их постало уобичајено да Југословени приликом сусрета високих државних званичника инсистирају на разговорима о мањинској проблематици. У том смислу нарочиту динамику југословенског наступање имаће након неколико година, у време када је планирана и реализована посета Југославији италијанског премијера Алда Мора. Тада су читавим низом организованих акција на свим нивоима (дипломатија, штампа, словеначка мањина, локални ниво преко Словеније) поново успели да мимо воље Италијана укључе мањинско питање у агенду разговора и у завршни коминике.³⁰

ni, B. Vučetić (Istorijski institut Beograd – Sapienza Università di Roma – Centro di ricerca CEMAS, Belgrado, 2015), 261–281.

- 26 ДА МСП, Па, 1959, Италија, к. 50. бр. 430149, Извештај о посети Југославији државног подсекретара у Министарству иностраних послова Републике Италије г. Алберта Фолкија одржаној од 11 до 14. новембра 1959. године.
- 27 Након децембарског сусрета Поповић–Сењи од југословенских дипломатских представника у Италији се очекивало да „упорно и систематски”, позивајући се на закључке разговора двојице министара, „захтевају пуну примену одредаба МОС-а и Специјалног статута”. ДА МСП, Па, 1961, Италија, к. 43, бр. 43618, Шестомесечни план одељења и представништва у Италији, 8. фебруар 1961.
- 28 ДА МСП, Строго поверљива архива, кутија 1, документ 139, Записник са састанка Поповић–Сењи.
- 29 ДА МСП, Стр. пов, к. 1, бр. 139, Забелешка о састанку Комисије формиране у склопу разговора државног секретара за иностране послове Коче Поповића и министра иностраних послова Италије А. Сењија одржаног 29. јуна 1961.
- 30 S. Mišić, *Pomirenje na Jadranu*, 52–59.

С друге стране, италијански државни званичници нису негирали значај решавања проблематике везане за положај словеначке мањине, али су инсистирали на томе да се овој теми приступи „пажљиво и без журбе”.³¹ Они су указивали на „политичко-психолошке тешкоће” које су имали приликом решавања овог питања и указивали на „осетљивост” италијанског јавног мњења на подручју Трста.³² Под тим су подразумевали притисак који су на Рим вршиле тршћанске партије и организације деснице и избеглице са простора Југославије (тзв. езули), који су својим активизмом спречавали свако радикалније побољшавање положаја Словенаца.³³ У прилог томе да је овај аргумент имао основа говори, рецимо, реакција тршћанске јавности на вест да су се Сењи и Поповић децембра 1960. договорили да ће у судовима у овом граду бити коришћен и словеначки језик. Због најаве увођења двојезичности у судство избиле су почетком фебруара 1961. године вишедневне масовне демонстрације које су имале антијугословенски карактер и биле уперене против словеначке мањине.³⁴ Били су то најжешћи протести још од времена новембарских дешавања у Трсту 1953. године. Италијанским државним званичницима су тршћански догађаји из 1961. године послужили као потврда тезе да је једино могуће постепено решавање питања положаја словеначке мањине.³⁵

Дешавања у Трсту била су повезана са динамичним отварањем питања положаја немачке мањине у Јужном Тиролау, до кога је дошло крајем 50-их и почетком 60-их година.³⁶ Како су и Италија и Аустрија тражиле подршку

-
- 31 АЈ, КПР, I-5-6/44-8, Забелешка о разговору амбасадора Јаворског са генералним секретаром италијанског министарства иностраних послова Грациом, 2. март 1960.
 - 32 ДА МСП, Стр. пов, к. 1, бр. 139, Забелешка о састанку комисије формиране у склопу разговора државног секретара за иностране послове Коче Поповића и министра иностраних послова Италије А. Сењија, 29. јуна 1961.
 - 33 По подацима које наводи Невенка Троха, половином 60-их број избеглица на простору тршћанске покрајине био је 50.586, горишке 8393 и удинске покрајине 6960 лица. Nevenka Troha, „Položaj slovenske narodne skupnosti v Italiji in italijanske v Sloveniji med letom 1954 in 1990”, *Na oni strani meje. Slovenska manjšina v Italiji in njen pravni položaj: Zgodovinski in pravni pregled 1866–2004.*, ur. Gorazd Bajc (Koper: Knjižnica Annales Majora, 2004), 145.
 - 34 О последицама сусрета Поповић–Сењи на ситуацију у Трсту видети: Arrigo Bonifacio, *Diplomazia culturale e questione nazionale italiana tra Italia e Jugoslavia durante la guerra fredda. Alla origini della collaborazione tra Unione degli Italiani dell'Istria ed Fiume e Università Popolare di Trieste*, докторска дисертација у рукопису одбрањена на Sapienza Università di Roma 2022. године, 133–147.
 - 35 ДА МСП, Па, 1961, Италија, к. 47, бр. 46910, допис Генералног конзула из Трста упућен ССИП-у 4. марта 1961.
 - 36 Након серије протеста становника Јужног Тирола са захтевима за добијањем аутономног статуса у оквиру Италије, криза је постала акутна 1959. када је захтеве мањинаца подржала Аустрија. О теми шире у: Saša Mišić, „Yugoslavia and South Tyrolean question

Југославије током овог спора, у Београду су били мишљења да треба искористити ову повољну ситуацију како би проширили права словеначке мањине у Италији у складу са правима које су за себе тражили припадници мањине у Јужном Тиролу. Ипак, били су свесни да је ниво мањинске заштите Јужнотиролаца био тешко достижан због бројности и економске снаге ове мањине у Италији. Без обзира на наведено, са протоком времена Југословени су све чешће говорили како су мањинска права Немаца у Јужном Тиролу, као и Француза Вал д'Аоста била далеко шира, те да су у односу на њих Словенци у Италији били у дискриминисаном положају.³⁷ Теза Југословена о дискриминацији Словенаца у односу на друге мањине у Италији била је константна до краја проучаваног периода.

Државни званичници у Београду су, такође, очекивали да ће стварање једне аутономне покрајине уз границу са Југославијом, како је то предвиђао италијански устав, позитивно утицати на положај словеначке мањине. Када се 1962. године радило на припреми статута ове нове покрајине, сматрали су да би се у оквиру овог правног акта могло обезбедити озакоњење мањинских права Словенцима у Италији.³⁸ Иста очекивања имали су и сами припадници мањине.³⁹ Покрајина Фриули Венеција Ђулија (слов. Фурланија – Јулијска крајина) конституисана је 1963. године, али осим једног евазивног члана статута (чл. 3) који је говорио о очувању етничких и културних карактеристика становништва на овом подручју, других гаранција за Словенце није било.⁴⁰

Након оснивања покрајине Фриули Венеција Ђулија југословенска страна је настојала да питање регулисања положају мањине пренесе и на локални ниво. На томе су нарочито инсистирали представници Словеније, који су све видљивије учествовали у обликовању југословенске политике према Италији. Словеначки званичници су разговарали са представницима ове ита-

from the End of World War II until the - Late 1950s.", *The 'Alps-Adriatic' Region 1945–1955. International and Transnational Perspectives on a Conflicted European Region*, Wolfgang Mueller, Karlo Ruzicic-Kessler and Philipp Greiling (eds.) (Wien: New Academic Press, 2018), 175–96

37 ДА МСП, Па, 1965, Италија, к. 58, бр. 45946, Годишњи извештај амбасаве у Риму за 1964. годину, 12. фебруар 1965; АЈ, КПР, I-3-а/44-31, Материјал за разговоре приликом посете председника италијанске владе Алда Мора Југославији од 8. до 12. новембра 1965.

38 Тадашњи потпредседник Савезног извршног већа Александар Ранковић је приликом званичне посете Италији јуна 1962. године тражио од својих италијанских саговорника да се статутом будуће покрајине обезбеди „озакоњење италијанских међудржавних обавеза” и да се гарантују „пуна права” словеначкој мањини. АЈ, Фонд 703, Кабинет Потпредседника Републике, кутија 73, Посета Александра Ранковића Италији 1962. године.

39 М. К. Wohinz, J. Pirjevec, *н. дело*, 117.

40 Isto.

лијанске покрајине, али су и слали делегације са задатком не само да обилазе мањину у Трсту и Горици, већ и да „буде” оне који су живели на простору Бенешке Словеније, Резије и Каналске долине. Наведена политика изазвала је незадовољство италијанске државе, која није дозвољавала да се њена покрајина бави питањима од националног значаја. Притом су наглашавали да не желе да им партнер у решавању међудржавних проблема буде словеначко републичко руководство, већ државни врх Југославије.⁴¹

Југословенска политика константног притиска на Италију да испуни обавезе предвиђене Специјалним статутом – уз истовремен успон билатералних односа на свим пољима – почетком 60-их је почела да доводи до поправљања положаја словеначке мањине. Мада због поменутих нереда у Трсту 1961. године није уведена двојезичност у судству, исте године је донет закон којим је уређена област школства на словеначком језику у Трсту и Горици. Био је ово први и најважнији корак на путу законског уређења ове области.⁴² Наведени закон ће задуго остати једини када је реч о правном регулисању положаја словеначке мањине. Такође, крајем 1964. године, отворен је Културни дом у Трсту у оквиру кога је деловало и Словенско гледалиште, које је имало статус примарног ансамбла и добило право на годишњу субвенцију од стране италијанске државе.⁴³ Наведено, међутим, није задовољило ни припаднике словеначке мањине ни југословенске државне званичнике. Они су инсистирали на испуњавању свих одредаба Специјалног статута, као и на једнаком третману свих припадника словеначке мањине, без обзира у ком делу Италије живели. На списку неиспуњених захтева била су бројна питања: равноправна употреба словеначког језика у јавној и државној управи и пред судовима; увођење двојезичних натписа; равноправност приликом запошљавања у државној и јавној управи; равноправна заступљеност у разним комисијама и одборима; решавање питања из области школства и многа друга.

Истовремено са настојањима да у билатералне односе са Италијом што више унесе мањинску проблематику, Југославија је наставила да интензивно помаже себи наклоњене припаднике словеначке мањине. Након потписивања МОС-а 1954. основни задатак био је да преиспита „политичку платформу мањинског напредног покрета”. Претходни неуспели покушаји Београда да

41 S. Mišić, *Pomirenje na Jadranu*, 54–56.

42 Piero Purini, *Trieste 1954–1963. Dal governo Militare Alleato alla Regione Friuli Venezia Giulia* (Trieste: Krožek za družbena vprašanja Virgil Šček, 1995), 211–215; Tomaž Simčič, „Pravna podoba slovenske šole od zavezničke vojaške uprave do zakona 38/2001”, *Na oni strani meje. Slovenska manjšina v Italiji in njen pravni položaj: Zgodovinski in pravni pregled 1866–2004*, ur. Gorazd Bajc (Koper: Knjižnica Annales Majora, 2004), 207–209.

43 N. Troha, *Položaj slovenske narodne skupnosti v Italiji*, 148.

организује мањину у посебну политичку организацију, каква је била Ослободилна фронта (формирана након распада КП СТТ 1948), или да их укључи у пројугословенски оријентисану Социјалистичку независну унију (*Unione socialista indipendente*)⁴⁴ навели су државни врх да донесе одлуку да се припадници мањине укључе у већ постојеће политичке партије италијанске левице.⁴⁵ На привредно-културном плану Југословени су „напредни” део мањинаца организовали у Словенску културно-господарску звезу (СКГЗ). Ова организација, која је имала „политички карактер народног фронта”,⁴⁶ формирана је 1958. године спајањем до тада већ постојећих организација истог имена у тршћанској и горичкој провинцији. Када им се доцније прикључило и Културно друштво „Иван Тринко”, које је окупљало мањину из Бенешке Словеније, проширила је своје деловање на све крајеве у којима су живели Словенци у Италији. Унутар СКГЗ је био окупљен велики број културних, друштвених и привредних организација пројугословенске оријентације.⁴⁷ Југославија је мимо знања италијанских власти финансијски помагала рад ове организације.

Словенци у Италији католичке и либералне политичке оријентације били су, као и пре потписивања МОС-а, организовани у своје политичке партије, са којима су учествовали на локалним изборима. Новина је била та што су се од 1962. године у тршћанској провинцији постојеће четири странке удружиле у нову, под називом Словенска скупност. У горичкој провинцији је такође дошло до удруживања, из ког је настала Словенска демократска звезда. Са друге стране, у удинској провинцији није било словеначких партија и организација.⁴⁸ Ови Словенци у почетку нису имали привредно-културну организацију налик СКГЗ. Формираће је тек крајем 1976. године под називом Свет словенских организациј, у којој ће доминирати католички утицај.⁴⁹ Све до почетка 70-их година Југославија није сарађивала са овим „десно оријентисаним Словенцима”. Они су се до тада у борби за остваривање својих националних права ослањали на владајућу италијанску демохришћанску партију.⁵⁰

44 О деловању *Unione socialista indipendente* видети: Federico Tenca Montini, Saša Mišić, “Comunisti di un altro tipo: le simpatie filo-jugoslave in Italia (1948–1962)”, *Acta Histriae*, 2017, 25, 3, 785–812

45 АЈ, 507/ XVIII, к. 12/33, Информација о нашој мањини у Италији, 22. април 1957.

46 ДА МСП, Па, 1968, Италија, к. 59, бр. 411828, Извештај за 1967. годину Генералног конзулата СФРЈ у Трсту.

47 Р. Purini, *н. дело*, 218–220; N. Troha, *Položaj slovenske narodne skupnosti v Italiji*, 146.

48 ДА МСП, Па, 1968, Италија, к. 59, бр. 411828, Извештај за 1967. годину Генералног конзулата СФРЈ у Трсту.

49 Р. Stranj, *н. дело*, 124.

50 ДА МСП, Па, 1968, Италија, к. 59, бр. 411828, Извештај за 1967. годину Генералног

Нову динамику у решавању бројних проблема словеначке мањине Југословени су унели од краја 60-их када су започели тајни преговори око дефинитивног регулисања границе са Италијом, који ће се окончати 1975. године потписивањем Осимских споразума. На упорно инсистирање Југословена, регулисање положаја мањине постало је интегрални део ових тајних преговора. Намера званичног Београда је била да са престанком важења МОС-а и Специјалног статута мањинско питање нађе своје место у једном будућем билатералном уговору.⁵¹ Током преговора Југословени су упорно подвлачили да се свако решење мора односити на целокупну словеначку мањину у Италији, а не само на оне који су живели у бившој зони „А” СТТ и били обухваћени одредбама Специјалног статута. Настојали су, такође, да поједине споразуме, попут оног о малограничном промету, и убудуће задрже на снази.⁵²

Италијани су пристали да уврсте мањинску тематику у агенду тајних преговора, али је њихов приступ био потпуно другачији. Они су од почетка преговора настојали да питање мањина потпуно искључе из једног будућег глобалног споразума. Италијански став био је да се овај проблем регулише на начин да би се након укидања МОС-а предност дала „унутрашњем уставном и законодавном уређењу сваке земље, а не међудржавном споразуму”.⁵³

Нарочито ангажовање показала је, очекивано, Словенија. Стајалиште њеног руководства било је да се дефинитивно државно разграничење „нужно повеже” са регулисањем положаја словеначке мањине и да се ова тематика обавезно укључи у будући глобални споразум. Ако би се ово питање оставило по страни, како су наводили, стекао би се утисак да је мањина у Италији „продана”. Разлог за овакав став лежао је у страху да би након укидања МОС-а и Специјалног статута словеначка мањина остала без заштите гарантоване једним међународним уговором. При томе су као минимум тражили да словеначка мањина на целој територији покрајине Фриули Венеција Ђу-

конзулата СФРЈ у Трсту.

- 51 АЈ, КПП, I-5-6/44-13, Забелешка о разговору заменика државног секретара М. Павићевића са италијанским амбасадором Трабалцом, 9. октобар 1968. Аутор овог рада је питању регулисања положаја мањина за време тајних југословенско-италијанских преговора који су трајали од 1968. до 1975. године посветио доста простора у већ цитираној монографији *Pomirenje na Jadranu*. О преговорима који су довели до Осимских споразума видети и: Massimo Bucarelli, „Détente in the Adriatic. Italian Foreign Policy and the Road to Osimo Treaty” in: *Italy and Tito's Yugoslavia in the Age of the International Détente*, Massimo Bucarelli, Luca Micheletta, Luciano Monzali & Luca Riccardi (eds.) (Bursseles: P.I.E. Peter Lang, 2016); Viljenka Škorjanec, *Osimska pogajanja* (Koper: založba Annales, 2007); Benedetto Zaccaria, *La strada per Osimo. Italia e Jugoslavia allo specchio* (FrancoAngeli: Milano, 2018).
- 52 АЈ, КПП, I-5-6/44-15, Информација о поверљивим разговорима о разграничењу и другим отвореним билатералним питањима са Италијом, 20. мај 1970.
- 53 Исто.

лија има права каква су била прописана Специјалним статутом. Максимум и жељени оквир се одређивао у односу на права која су у Италији остваривале француска и немачка мањина.⁵⁴

Поређење права словеначке са немачком мањином у време када се пред италијанским парламентом налазио предлог новог статута за аутономију Јужног Тирола, који је био заснован на тек одобреном пакету мера из 1969. године, изазвао је бурну реакцију италијанске стране. У Риму су, као и у прошлости, одбили поређење статуса две мањинске заједнице уз образложење да је немачка мањина „компактно насељена и одлучно одбија да се интегрише са Италијанима, док Словенци и Италијани живе измешани, мешовити бракови су правило а не изузетак, нема антагонизама као међу Немцима и Италијанима”.⁵⁵ Искуство са немачком мањином у Јужном Тиролу било је, чини се, један од главних разлога зашто је влада у Риму настојала да искључи мањинску проблематику из будућег билатералног уговора са Југославијом. Иза свега је стајао страх да би Словенци у Италији у будућности могли да, попут Јужнотиролаца, затраже аутономни статус.

У време док су се одвијали тајни међудржавни преговори, били су активни и припадници мањине. Новина у односу на претходни период била је у томе што су без обзира на политичко опредељење почели да наступају јединствено. Тако су 1970. године упутили један заједнички меморандум тадашњем председнику владе Емилију Коломбу, а наредне године их је Коломбо позвао на разговоре. Током прве половине 70-их дошло је и до даљег поправљања њиховог положаја, нарочито на пољу школства, будући да је Италија 1973. године донела нови закон којим је додатно регулисана ова област.

Након вишегодишњих тајних преговора Југославија и Италија су новембра 1975. године потписале Осимске споразуме. Италијанска страна је на крају ипак пристала да један члан споразума (члан 8) буде посвећен мањинама.⁵⁶ На предлог Југословена, овим чланом је било дефинисано да се „задрже на снази” све унутрашње мере које су већ биле донесене током процеса примене Специјалног статута, као и да се одржи ниво заштите мањина предвиђен наведеним статутом. Међутим, на инсистирање Италије, прецизирано је да ће ниво заштите бити обезбеђен у оквиру „унутрашњег права” обе државе.⁵⁷ Мањинама је био посвећен и део преамбуле споразума у којој

54 АЈ, КПР, II-2/485, Пријем делегације Словеније, 4. октобар 1970; S. Mišić, *Pomirenje na Jadranu*, 139–142.

55 ДА МСП, Па, 1970, Италија, к. 79, бр. 447 477, Забелешка о разговору Николе Мандића, начелника Управе за Западну Европу са италијанским амбасадором Ф. Трабалцом, 30. децембар 1970.

56 Текст Осимских споразума са прилозима видети у: M. Stojković, *н. дело*, 389–400.

57 Исто, 391.

се говорило о „највећој могућој заштити” коју је требало да Италија и Југославија остварују „аутономним путем“ имајући на уму и међународна документа, попут Повеље Уједињених нација или Опште декларације о правима човека.⁵⁸ Значај наведених одредби, по тумачењу Југословена, био је у томе што су се оне нашле у једном међународном уговору и што је требало да важе и за словеначку мањину изван подручја на коме је до тада важио Специјални статут, односно што се Италија обавезала да ће националним законодавством заштитити све Словенце на својој територији, а не само оне из бивше зоне „А” СТП.⁵⁹ Ипак, Специјални статут, као међународно признати акт који је детаљно регулисао мањинска права, Осимским споразумима је био укинут, а усвојена је и италијанска теза да се мањинска питања решавају унутрашњим законодавством. Тако су Италија и Југославија 1975. године, зарад коначног решавања питања границе, морале да направе међусобне уступке у области мањинске заштите.

Од Осимских споразума до распада социјалистичке Југославије 1991. године

У петнаест година дугом периоду након Осима постепено се поправљао однос Италије према словеначкој мањини. Словеначки језик се већ за ускршње празнике 1976. године могао чути у катедрали Сан Антонио у Трсту; Италија је показала више интересовања и за положај и финансијско стање појединих мањинских установа, попут Сталног словеначког гледалишта; постављени су двојезични натписи у местима око Горице и Трста, а отварале су се и нове мањинске школе.⁶⁰

Словенци у Италији су, уз одређене резерве, подржали доношење Осимских споразума. Очекивано, критичнији су били католички и либерални кругови у поређењу са онима који су били везани за Југославију.⁶¹ Међутим, процес поправљања односа између њих и италијанске државе успорило је стварање Листе за Трст, покрета који је доминирао у политичком животу овог града у наредних неколико година. Листа за Трст је показивала негативан однос према словеначкој мањини.⁶²

58 Исто, 389.

59 Viljenka Škorjanec, *Osimski pogajalski proces, III del: Od Strmola do Osima 1974–1975 (Viri, številka 24)* (Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije, 2007), 173.

60 S. Mišić, *Pomirenje na Jadranu*, 366.

61 M. K. Wohinz, J. Pirjevec, *н. дело*, 123.

62 Gorazd Bajc, „Odmevi in posledice podpisa Osimskih sporazumov med Slovenci v Italiji”, *Osimska meja. Jugoslovansko-italijanska pogajanja in razmejitve leta 1975*, ur. Jože Prijevec, Borut Klabjan, Gorazd Bajc (Koper: Založba Annales, 2006), 187–193. Pietro Purini, „Una conseguenza degli accordi di Osimo: la nascita della Lista per Trieste”, Исто, 195–208.

Ипак, и у наредном периоду се, мада ситним корацима, поправљао статус Словенаца у Италији. Остало је, међутим, нерешено главно питање, које се односило на доношење глобалног мањинског закона. Наду да ће коначно бити донет овај закон уливала је одлука премијера Ђулија Андреотија донета крајем 1977. године да оформи једну владину комисију која би се бавила овим проблемом. Ова комисија, у коју су били укључени и представници мањине, радила је неколико година, али није дала резултате. Поново је камен спотицања био статус Словенаца у провинцији Удине.⁶³ Југословенски државни званичници су наставили да у билатералним разговорима покрећу питање глобалног мањинског закона, док су Италијани невољно прихватили да расправљају о овој теми. Било је очигледно да две државе различито тумаче тачку осам и преамбулу споразума из Осима. Док су Југословени инсистирали на томе да је то италијанска међународна обавеза, у Риму су сматрали да се ради о унутрашњем питању.⁶⁴ На покретању питања доношења глобалног закона поново је највише инсистирала Словенија, а руководство ове републике имало је примедбе и на однос југословенских државних органа према решавању овог питања. Наиме, у Љубљани су сматрали како званични Београд све више занемарује питање регулисања положаја мањине и тако пристаје на италијанско тумачење да се ради о унутрашњем питању ове државе.⁶⁵ Борба за мањинска права Словенаца у Италији настављена је и у последњој деценији постојања социјалистичке Југославије, али до доношења закона о глобалној заштити мањине није дошло. Последњи покушај у том правцу био је учињен 1990. године са предлогом такозваног Маканиковог закона, али овај законски предлог није усвојен.⁶⁶ Тако је ово питање остало отворено и 1991. године, када је дошло до распада СФРЈ и осамостаљења Словеније.

*

До доношења једног глобалног закона о заштити словеначке мањине, који би се односио на све три покрајне у којима су живели – Трст, Горица и Удине – дошло је тек деценију након осамостаљења Словеније. Наиме, тек је фебруара 2001. године Италија донела закон којим је коначно регулисан статус Словенаца у овој држави.⁶⁷

63 М. К. Wohinz, J. Pirjevec, *н. дело*, 125–126.

64 Viljenka Škorjanec, *Osinski pogajalski proces IV del: Jugoslovansko-italijanski odnosi po Osimu (1975-1980) (Viri, številka 25)* (Ljubljana. Arhivsko društvo Slovenije, 2008), 204–205.

65 Исто.

66 N. Troha, *Položaj slovenske narodne skupnosti v Italiji*, 154; M. K. Wohinz, J. Pirjevec, *н. дело*, 130

67 О овом закону детаљније у: Mitja Ozbič, „Zakon št. 38/2001 o zaščiti slovenske manjšine v Italiji”, *Na oni strani meje. Slovenska manjšina v Italiji in njen pravni položaj: Zgodovinski*

Saša Mišić

*Position of Slovene National Minority in Italy in the period between
1945 and 1991*

Summary

During the period lasting over five decades from 1945-1991, the position of the Slovene minority in Italy changed according to the changes in the relationship between official Belgrade and Rome. In the final operations of the Second World War, Yugoslavia managed to conquer parts of Italy populated by the Slovene minority and for a short period controlled that territory. However, only forty days later it had to windrow from conquered territory thus leaving a great number of minorities under the control of Anglo-American Allies. Upon signing of the Peace Treaty in 1947 and forming Free Territory of Trieste (FTT), part of the Slovene minority that hadn't lived in the newly formed FTT moved under the control of Italy, while a substantial number of Slovenes remained to live in FTT that hasn't ever been completely constituted. Yugoslavia endeavored to force regulation of the status of the Slovene minority as one of the main questions in the process of solving the so-called Trieste Matter at the beginning of the fifties. When in 1954, Memorandum on Consent was signed; a special Statute was adopted that regulated the rights of the minority. The Statute later became the base that Yugoslavs later used for the struggle for the rights of the Slovene minority. Yugoslavia intended to expand the rights proposed by the Special Statute to all Slovenes in Italy that practically meant to those who lived in Gorica and Udine provinces. It was especially related to those members of the Slovene minority in Udine Province where Italy did not recognize minority status. In Its politics towards Italy, Yugoslavia used example of the problem of a German minority in South Tyrol was solved considering that the rights of Slovenes should be coordinated with the rights of other national minorities in Italy. The important breakthrough in solving the status of Slovenes in Italy made the signing of the Treaty of Osimo in 1975; however, the matter of global law on the protection of Slovenian people remained open. This law wasn't enacted by the end of socialist Yugoslavia.

Саша Мишић

*Положение словенского национального меньшества в Италии в период
с 1945. до 1991. года*

Короткое содержание

В течение практически пять декад долгом периоде с 1945. до 1991. гг. положение словенского меньшества в Италии менялось согласно переменам в отношениях между официальным Белградом и Римом. В конечных операциях Второй мировой войны Югославии удалось завоевать части Италии в которых жило словенское национальное меньшество и таким образом ненадолго ставить под свой контроль. Однако, после всего лишь сорок дней она была должна отступить с большей части завоеванной территории, оставляя таким образом многочисленных представителей меньшества под контролем англоамериканских союзников. После подписания Договора о мире в 1947. году и создания Свободной территории г. Трст (СТТ), часть словенского меньшества, которая не жила в новосозданной СТТ, перешла под контроль Италии, в то время, как большая часть словенцев остались жить в СТТ, которая никогда до конца не оформлена. Югославия настаивала на том, чтобы в процессе решения так называемого Тршчанского вопроса, в частности с начала 50-ых годов, в качестве одного из главных вопросов продвигать вопрос регулирования положения словенского меньшества. Когда в 1954. году подписан Меморандум о соглашении, в качестве ее отдельной особой части принят Специальный устав, которым урегулированы права меньшества. Устав потом стал основой, на которой потом югославы обосновывали борьбу за права словенского меньшества. Намерением Югославии было права, предусмотренные Специальным уставом распространить на всех словенцев в Италии, что на практике обозначало и на всех тех, которые жили в провинциях Горица и Удика. В частности это относилось к представителям словенского меньшества в провинции Удика, которым Италия вообще не признавала статус меньшества. В своей политике к Италии, Югославия пользовалась и решением проблемы немецкого меньшества в Южном Тироле, считая, что права словенцев должны быть уподоблены с правами других национальных меньшества в Италии. Важным шагом вперед в решении положения Словенцев в Италии было подписание соглашения в городе Осимо в 1975. году. Однако, остался открытым вопрос принятия глобального закона о защите словенского меньшества. Этот закон не был принят до конца социалистической Югославии.